

Kereszténydemokrácia és sajtó a II. Lengyel Köztársaságban

Debreceni Péter

Bevezetés

Dolgozatunk célja a II. Lengyel Köztársaság legjelentősebb kereszténydemokrata pártjának, a PSChD (valamint 1937-től a SP) politikai tevékenységének, sajtójának, valamint a társadalom számára – lapjain keresztül – közvetített állásfoglalásának ismertetése a két világháború közötti korszak releváns lengyel kérdéseiről, mint például a zsidókérdésről.

A PSChD (majd SP) a korszak során végig aktív politikai tevékenységet folytatott, igaz szerepük – bár országos szervezetről beszélhetünk – más, például a nemzeti demokrata szervezetekhez képest korlátozottabb hatáskörrel rendelkezett. Esetükben egyfajta regionális (Szilézia), centralizáltabb befolyás és támogatottság érvényesült. Egyes vezetői, mint Wojciech Korfanty vizsgált korszakunk meghatározó szereplője volt, publicisztikája a társadalom bizonyos rétegeiben komoly befolyást gyakorolt.

Kereszténydemokrata („chadecja”) irányzat: a PSChD, SP és Korfanty szerepe a két világháború közötti Lengyelországban, állásfoglalásuk a zsidókérdésre vonatkozóan

A lengyel kereszténydemokrata irányzat két világháború közötti korszakon túlmutató gyökerekkel rendelkezett. Még az I. világháború kirobbanása előtt létrejött a Chrześcijańsko-Narodowe Stronnictwo Robotnicze (Keresztény-Nemzeti Munkás Párt) a Monarchia területein, 1916-ban az oroszokhoz tartozó részen alakult meg a Stronnictwo Chrześcijańsko-Demokratyczne (Keresztény-Demokrata Párt), egy évvel később hozták létre, porosz fennhatóság alatt (Wielkopolska és Pomorze területeken) a Narodowe Stronnictwo Robotników-ot (NSR – Munkások Nemzeti Pártja). E három párttól teljesen függetlenül alakult meg 1905-ben az 1920-ig létező Narodowy Związek Robotniczy (Dolgozók Nemzeti Szövetsége), melyből az irányzat egyik legfontosabb politikai szervezete, az 1937-ig létező NPR (Narodowa Partia Robotnicza – Nemzeti Munkáspárt) kinőtt.¹ A párt 1920.

¹ Az NPR a kereszténydemokrata irányzat fontos szervezete volt, mely 1937-ig létezett önálló pártként, ekkor fuzionált az általunk részletesebben elemzett Polskie Stronnictwo Chrześcijańskiej Demokracji (PSChD) párttal. Az NPR akárcsak a PSChD a szanációs rendszer ellenzéki pártjai közé tartozott, több integrált pártcsoporthoz tartozott, attól függetlenül, hogy belsőleg egyik párt sem volt egységes, sőt a korszak végén bekövetkezett fúziójukig egymással is rivalizáltak. A pártok országos lefedettsége nem volt olyan erős, mint pl. a nemzeti demokratáké, inkább egyes régiókban voltak jelentősebb csoportjaik. 1926-ban az NPR-ből vált ki az 1932-ig létező Narodowa Partia Robotnicza – Lewica (Nemzeti Munkáspárt – Baloldal), melyből 1933-ban alakult meg a Narodowe Stronnictwo Pracy (Nemzeti Munkapárt) és a Partia Narodowych Socjalistów (PNS – Nemzeti Szocialisták Pártja), melyek korszakunk végéig, 1939-ig léteztek. Mindkét utódpart története érdekes. A

május 23-án alakult, a keresztény etika társadalmi életben való alkalmazása mellett nyilatkozván – határozottan szembehelyezkedve az Egyház politikai tevékenységekbe történő beavatkozásával. Programjuk a másik kereszténydemokrata párténál, a korszak jelentős részében rivális PSChD-nél baloldaliabbnak tekinthető.²

Az NPR-nél erősebb befolyással rendelkező másik kereszténydemokrata párt, a II. Lengyel Köztársaság újjáalakulását követően az orosz és osztrák területeken létező pártok fúziójából jött létre 1919 szeptemberében Polskie Stronnictwo Chrześcijańsko-Demokratyczne (Lengyel Keresztény-Demokrata Párt) néven, melyhez az NSR egyes csoportjai is csatlakoztak, másik részük pedig a fentebb említett NPR-be lépett át. A párt az említett (politikai) szervezetek mellett különböző egyesületek (karitatív, vagy akár kulturális csoportok) tagjaira, bázisaira alapozott, kifejezetten katolikus arculattal. Ettől függetlenül nem lett klerikális párt és nem volt katolikus párt sem, de ideológiai és személyi kötődése az Egyházhoz megkérdőjelezhetetlen volt, melyet vallási kötődésük hangsúlyozása szintén alátámasztott.³

1923-ban a három területi egység egyesült pártjaihoz csatlakozott a sziléziai területeken működő Chrześcijańskie Zjednoczenie Ludowe⁴

NSP Poznańban alakult, Antoni Cizak vezetésével kifejezetten közeledett a kommunistákhoz, miközben szocialista ideológiát vallva együttműködött az OZN-nel, vagyis az antikommunista ideológiát is valló táborral. Cizak korán közel került a berlini szociáldemokrata párthoz németországi tartózkodása során, majd hazatérése után 1920-ban belépett az NPR-be. 1926-ban a kivált NPR–Lewica vezetője, kétszer nyert mandátumot a Szejmbe, mint követ. 1935-ös halálát követő temetése endecja-ellenes tüntetésbe torkollott Poznańban. Cizak mellett meghatározó politikusuk volt az elsősorban II. világháború után komoly politikai karriert befutó orvos–politikus Feliks Widy–Wirski (álnevén Rosław), valamint Stanisław Mróznak, aki 1935 és 1938 között volt követ a Szejmben. A PNS a lengyel nemzetiszocialista pártok közé sorolható az NPR Lewica-ból való kiválása után, Kazimierz Dagan és Frydryk Fiałkiewicz vezetésével. Politikai céljaként a „munka győzelmét a kapzsi kapitalizmus” felett határozta meg, „az államban osztatlan hatalmat” kívánván a dolgozó osztálynak, mely földreformmal és a nagyipar nacionalizálásával járt volna. Nemzetiségi kérdésben a többi szláv csoporttal szemben toleranciát hirdetett, a zsidókérdés megoldásában a kivándoroltatást találta megoldásnak; külpolitikailag a szláv államok blokkszerű együttműködését javasolta. A párt Lengyelország több nagyvárosában rendelkezett saját kiadvánnyal. A lengyel kereszténydemokrata pártok genealógiája 1939-ig: BZORZA, CZESŁAW – SOWA, ANDRZEJ LEON: Historia Polski 1918–1945. Kraków, 2006. (továbbiakban: BRZOZA–SOWA, 2006.) 360. p. A PSChD és az NPR, valamint az SP történetével foglalkozik még: MAJCHROWSKI, JACEK: Geneza politycznych ugrupowań katolickich. Paris, 1984. (továbbiakban: MAJCHROWSKI, 1984.) Első fejezet.

² MAJCHROWSKI, 1984. 20. p. Programjukat ld. ui.

³ MAJCHROWSKI, 1984. 17–18. p.

⁴ Chrześcijańskie Zjednoczenie Ludowe 1920 és 1923 között tevékenykedett a sziléziai területeken. A párt Bytomban alakult, 1923-ban olvadt teljesen bele a már országos tevékenységet kifejtő Chrześcijańsko–Narodowe Stronnictwo Pracy-ba. 1921-ben Bytom a felosztásnak köszönhetően Németországhoz került, csak 1945-ben lett része Lengyelországnak. A sziléziai felkelésekről ld. 9. sz. jegyz. Chrześcijańska Demokracja

(Keresztény Népi Egyesülés). A PSChD 1920 májusában átnevezte magát és egészen 1925-ig Chrześcijańsko-Narodowe Stronnictwo Pracy néven politizált, majd újra a PSChD nevet kezdte el használni.

Az 1920-as években a kereszténydemokrata pártok önmagukat jobboldaliként meghatározva,⁵ szorosabb kapcsolatot áptak a nemzeti demokratákkal, vagyis „endecja”-val. Támogatói és szimpatizánsai közé leginkább a városi kispolgárság, a szellemi foglalkozásúak, illetve a munkások csoportjai tartoztak. Jelentős támogatást jelentett számukra keresztény szakszervezetekkel való együttműködés, mely főleg a nyugati, egykori porosz területeken volt számottevő. Programjukban az őket támogató társadalmi rétegeknek kívántak kedvezni, osztályszolidaritást és a „kapitalizmus demokratizálását” hirdelve, melyhez a munkáltatók és munkavállalók közötti antagonizmus enyhítését kapcsolták.⁶ A PSChD programjában nagy szerepet kapott a munkásság érdekeinek védelme, például a munka-kódex bevezetése, a szociális törvényhozás kodifikálása, a társadalombiztosítás kiszélesítése, a munkáslakások építése.⁷ A „chadecja,” a republikánus és demokratikus ország alapjaira helyezkedve, szemben állt az Egyház államtól való elkülönülésével, szorosabb kapcsolatot tartva a katolikus lengyel egyházi klérussal, s bár a vallások egyenjogúságát elismerték, az általuk vezetőnek vélt katolikusoknak előjogokat követeltek.⁸ A korszak során egyes vezető személyiségei már ekkor kiemelkedtek, mint például a 8 éven keresztül szejmköveti pozícióval és komoly politikai tapasztalatokkal rendelkező, az 1930-as években irányító Wojciech Korfanty,⁹ Józef Chaciński, Stanisław Adamski katowicei megyéspüspök,

na Górnym Śląsku. In: E-ncyklopedia. Online: <http://www.encyklo.pl> – 2014. október.

- ⁵ LACHENDRO, JACEK: Prasa województwa krakowskiego. Kraków, 2006. (továbbiakban: LACHENDRO, 2006.) 129. p.
- ⁶ LECZYK, MARIAN: Druga Rzeczpospolita. Społeczeństwo, Gospodarka, Kultura, Polityka. Warszawa, 2006. (továbbiakban: LECZYK, 2006.) 160. p.
- ⁷ MAJCHROWSKI, 1984. 18. p.
- ⁸ LECZYK, 2006. 160–161. p.
- ⁹ Korfanty a két világháború közötti korszak egyik kiemelkedő lengyel politikusa volt, aki már a II. Lengyel Köztársaság újjáalakulása előtt aktívan részt vett a politikai életben, mint Felső-Szilézia követe a német parlamentben. Korfanty tevékenységéhez a Reichstagban: ORZECOWSKI, MARIAN: Wojciech Korfanty. Bibliografia polityczna. Wrocław, 1975. (továbbiakban: ORZECOWSKI, 1975.) 91. skk. p. Széleskörű politikai karriert futott be munkásszármazása hangsúlyozása ellenére. (Apja szénbányász volt.) Német mandátumát örökítve tovább egyből a lengyel törvényhozó Szejm tagja lett, a Poznańban 1918. november 12-én megalakított Naczelna Rada Ludowa tagja volt. Kezdetben a ZLN, vagyis az „endecja” befolyásos politikusa, de már – függetlensége hangsúlyozása mellett – az első „chadecja” irányt képviselő Chrześcijańskie Zjednoczenie Ludowe-hoz kötődött 1919–1920 fordulóján. A II. Rzeczpospolita megszületése utáni hónapokban a sziléziai térség életében központi szerepet játszott, mint a III. Sziléziai Felkelés diktátora. 1920-ban lengyel biztos a felső-sziléziai népszavazáson, többször fellépett Lengyelország mellett, híressé vált azon beszéde, melyben állítólag minden lengyel gazdának egy tehenet ígért szavazatáért. A lengyelek számára kedvezőtlen eredményt követő kölcsönös feszültség, terror és megfélemlítések miatt állt többek között az 1921. május elején

aki követ és szenátori pozíciót is betöltött az 1920-as években, vagy például Waclaw Bitner, aki 1922 és 1935 között¹⁰ volt delegált a Szejmben. Befolyásuk leginkább a Korfanty érdekerületéhez köthető Felső-Sziléziában érvényesült, Katowice központtal; valamint a nyugati részekén. (Poznań környékén, a Tengeremelléken, ill. Łódź városában volt még számottevő bázisuk.¹¹)

Legnagyobb politikai szerepet a korszak elején játszották sikeresnek nevezhető koalíciós politikájuknak betudhatóan. 1922 augusztusában szövetségbe léptek a nemzeti demokrata ZLN-el (Związek Ludowe-Narodowe – Népi-Nemzeti Szövetség), valamint konzervatív-kereszténydemokrata Narodowo-Chrześcijańskie Stronnictwo Ludowe-val (Nemzeti-Demokrata Népi Párt)¹² és az inkább konzervatív Chrześcijańsko-

kirobbant felkelés élére. A III. Sziléziai felkelés július 5-én zárult Pilsudski támogatása nélkül, így a két politikus feszült nexusa már ekkor megfigyelhető volt. Orzechowski Korfanty-feldolgozásában kitér az 1918 novemberében lezajlott Korfanty–Pilsudski találkozóra, melynek menetéről – a szerző szerint – nem maradt fenn információ. A tárgyalás sikertelenségére és rossz hangulatára utalhat, hogy maga Korfanty szerint ekkor a szemébe mondta Pilsudskinak, hogy ő „csak a gyerekek és a hisztérikus nők hőse”, a kormánya pedig csak pár hétig képes fennmaradni. (Korfanty ezen információkat egy harmadik személlyel közölte.) ORZECOWSKI, 1975. 186. p. Ez azért is érdekes, mert az I. világháború utolsó napjaiban a magdeburgi börtönben lévő Pilsudski szabadon bocsátását egyedülként az 1903 óta a Reichstagban követi pozíciót betöltő Korfanty követelte. KORFANTY, WOJCIECH: Naród, Państwo, Kosciół. Wybór publicystyki katolicko-społecznej. Z prowadzeniem Andrzeja Brożka i Edwarda Baławajdera. Katowice, 1992. (továbbiakban: KORFANTY, 1992.) 7. p. A sziléziai felkelés(ek)el komoly szakirodalom foglalkozik, ld. pl.: JĘDRUSZCZAK, T.: Plebiscyt i trzecie powstanie śląskie. In: Historia Polski. IV. Warszawa, 1984.; POPIOLEK, K.: Historia Śląska od prądziejów do 1945 roku. Katowice, 1984.; Uő: Trzecie Śląskie Powstanie. Katowice, 1946. Korfantyhoz ld. a teljesség igénye nélkül: MALINOWSKI, LUDWIK: Durga Rzeczpospolita. Ludzie władzy i polityki. Warszawa, 1995. (továbbiakban: MALINOWSKI, 1995.) 105–125. p.; BAŁAWAJDER, EDWARD: Wojciech Korfanty: Myśl katolicko-społeczna i działalność. Katowice, 2001.; KORFANTY, WOJCIECH: „Marzenia i zdarzenia”. Do druku przygot. wstępem i przypisami opatrzył Władysław Zieliński. Katowice, 1984.; LEWANDOWSKI, JAN F.: Wojciech Korfanty. Warszawa, 2013.; PRZEWŁOCKI, JAN: Wojciech Korfanty. Polityka, wzloty i niepowodzenia. Katowice, 1994.; SKRZYPEK, MOŁOSZ: Wojciech Korfanty, Warszawa, 2009.; SZARANIEC, LECH: Wojciech Korfanty: przywódca chadecji na Górnym Śląsku w II Rzeczypospolitej. Katowice, 1997.; ZIELIŃSKI, WŁADYSŁAW: Wojciech Korfanty, 1873–1939. Polski Komisarz Plebiscytowy i Dyktator III Powstania Śląskiego. Katowice, 1983.

¹⁰ Bitner, Waclaw. In: *Onet.wiem*, s.d. Online: <http://portalwiedzy.onet.pl> – 2014. október.

¹¹ LECZYK, 2006. 309. p.

¹² A Narodowo-Chrześcijańskie Stronnictwo Ludowe 1920 és 1922 között létezett Edward Dubanowicz irányítása alatt. Létrejött a Narodowe Zjednoczenie Ludowe szétválásának volt köszönhető. Az 1922-es választási siker után Keresztény–Nemzeti Párttá alakult (Stronnictwo Chrześcijańskie–Narodowe), mint az NZL kontinuitása, és ebben a formájában 1925-ig létezett. Dubanowicz volt a Narodowo-Chrześcijańskie Stronnictwo Ludowe alapítója, 1919 és 1927 között követ, az 1921-es alkotmány kidolgozásában kiemelkedő szerepet játszott.

Narodowe Stronnictwo Rolnicze¹³-val (Keresztény-Nemzeti Földműves Párt). Az így létrejött Chrześcijański Związek Jedność Narodowa (Nemzeti Egység Keresztény Szövetség – hétköznapi elnevezéssel „Chejna”) komoly sikereket ért el az 1922. november 5-én tartott választásokon, a szavazatok 28,81%-át megszerezve, mely 163 követi és 48 szenátori helyet jelentett – igaz nem alkotott közös frakciót a Szejm falain belül.¹⁴ Maga a kereszténydemokrata párt (ChNSP) önálló csoportja 44 követével a negyedik legnépesebb parlamenti „klub” volt, további hét szenátori pozíciót birtokolva, legnagyobb támogatást a sziléziai (Cieszyn) és volt porosz területeken szerezve, legkevesebb szavazatot a volt galíciai területeken kapva. (Az NPR 5,4%-ot elérve 18 mandátumot szerzett.)¹⁵

A kereszténydemokraták 1923 májusában kerültek kormányzati pozícióba az ún. lanckoroński paktumnak¹⁶ köszönhetően, mely alapján a PSL-Piast parasztpárttal közös platformra helyezkedve nem egészen két hét múlva, Witos vezetése alatt kormánykoalíció meghatározó tagjává váltak, Korfanty októbertől két hónapon át a miniszterelnök-helyettes pozíciót töltötte be, továbbá az igazságügyi tárca került „chadecja” politikai kezébe.¹⁷

Az alig fél éves kormányzati periódus alatt felmerült a numerus clausus bevezetése mind a közép- és felsőoktatásban, mind a foglalkozási ágazatokban. Más nemzetiségeket érintő kérdésekben viszont történtek konkrét fellépések. Az időnként nacionalista vonalat mutató Witos-kormány a német nemzetiségűeket eltávolította az adminisztrációs szférából, az ukránság azon kérését, hogy Lwówban legyen ukrán egyetem és műegyetem, ill. a zsidó nyelvű iskolák alakítását igyekezett akadályozni.¹⁸

¹³ A konzervatív, nemzeti, katolikus és kereszténydemokrata elveket valló párt 1920-ban alakult a volt porosz területeken élő konzervatívok szervezeteként. 1925 júniusában csatlakozott a Stronnictwo Chrześcijańsko-Narodowe-hez.

¹⁴ LECZYK, 2006. 179. p. Az 1922. évi lengyelországi választás rendkívül kiegyensúlyozott eredményeket hozott. A „Chejna” közel 29 %-a mellett 25-25 % körüli eredményt ért el a Centrum és a baloldal, a nemzetiségi blokk (BMN) 22 %-ot kapott. A szenátus 39 %-át szereztek meg, ami még nagyobb siker volt, mint a szejmbeli követek megválasztása.

¹⁵ Uo. A PSChD és NPR választási eredményeihez 1922 és 1930 között: MAJCHROWSKI, 1984. 22–23. p.

¹⁶ Az egyezmény a lengyel középpárt és az (akkori) jobboldali pártok megállapodása volt, a ChNSP, a ZLN és a centrumot képviselő PSL–Piast között, melyet 1923. május 17-én kötöttek Varsóban. Ennek értelmében az államnak és az önkormányzatnak a II. Köztársaság nemzeti karaktereit kell tükröznie, és a kormányt csak lengyelek alkothatják. A katolikus egyháznak (a jelenleginél – értsd 1923) nagyobb a szerepe az állam életben: a lengyelesítés (polonizáció) erősítése a keleti végeken, a teljes oktatásra vonatkozóan a numerus clausus bevezetése és a földosztások, ún. parcellázások gyorsítása. A paktum aláírását követően az aktuális miniszterelnök, Władysław Sikorski lemondott, Wojciechowski elnök Witost nevezte ki miniszterelnöknek.

¹⁷ ECKERT, MARIAN: Historia Polski 1914–1939. Warszawa, 1990. (továbbiakban: ECKERT, 1990.) 155. p.; ORZECZOWSKI, 1975. 254. skk. p.

¹⁸ ECKERT, 1990. 158–159. p.

A kormányzat módosította a Szejm és a Szenátus választási szabályzatát és komoly hangsúlyt helyeztek a földreformra. Külpolitikailag a német fenyegetést találták a legveszélyesebbnek, és a csehszlovák-lengyel viszony szabályozására törekedve, a Szovjetunióval kereskedelmi szerződést kötettek,¹⁹ gazdasági helyzetük szanálásához brit vagy amerikai kölcsönben bizakodva a volt antanthatalmakkal jó viszonyra törekedtek.

A Piast-Chejna kormányzatot a komoly gazdasági krízis, mint például hiperinfláció mellett állandó sztrájkok, tüntetések és összezsapások kísérték, melyek következtében a kabinet megbukott.

A keresztény párt bő egy év múlva visszavette a korábban használt Polskie Stronnictwo Chrześcijańskie Demokracji nevet, amit 1937-ig viselt, 1926 tavaszán rövid időre, Witos harmadik kormányzásához újra életre hívták a Piast-Chejna koalíciót (szintén az igazságügy-miniszter posztját kapva), melyet Piłsudski – Korfanty számára meglepő – hatalomátvétele alig 10 nap múlva elsöpört.

A kereszténydemokrata irányzatra súlyos csapást mért a „szanációs” hatalomátvétel, a párt tagsága megosztottá vált, egy részük az új rendszer mögé sorakozott, a többség ellenzéki pozíciót foglalt el és több, a rendszerrel szembehelyezkedő csoportosulás, politikai együttműködés(ek) aktív tagjává válva politizált tovább.²⁰ A tagságot az Egyházhoz való viszony tovább dezintegrálta (annak politikai viszonyai is megváltoztak 1926 májusa után), továbbá szintén komoly problémát jelentett a tényleges tekintéllyel rendelkező politikai vezető személyének hiánya.²¹ A piłsudskista-rezsimmel szemben kétfrontos harc bontakozott ki, egyrészt hivatalos fórumon vállalták a küzdelmet, másrészt a kulisszák mögött is felléptek. A szanációs ellenlépés sem maradt el, a rendszer nyíltan, sajtójukat bevetve, propagandisztikusan, magas állami kormányhivatalnokkal hajtották végre Korfanty-ellenes akcióikat, mely a sziléziai régió kétpólusúvá válását eredményezte: az erősödő és fokozatosan kiépülő kormányzati rendszer küzdelme a másik erős irányzat, a kereszténydemokrata „chadecja” ellen irányult.²²

A belső ellentétek a következő években még súlyosabbá váltak, egyes szervezetek a kapcsolatot is megszakították egymással (Például Varsó és a

¹⁹ LECZYK, 2006. 180–181. p.

²⁰ 1928-tól figyelhető meg az irányváltás a kereszténydemokratáknál, akik a jobboldalról a centrumot jelentő pártok közé sorakoztak fel. LACHENDRO, 2006. 129. p. Egyes történészek, mint pl. a korszakbeli krakkói politikai sajtót feldolgozó Czesław Brzoza munkájában az 1926 előtti sajtótörténeti részre vonatkozó fejezetében is a centrumirányzatok közé sorolta a „chadecja”-t. BRZOZA, CZESŁAW: Polityczna prasa krakowska 1918-1939. Kraków, 1990. (továbbiakban: BRZOZA, 1990.) 57. skk. p.

²¹ MAJCHROWSKI, 1984. 19–20. p. Érdekes megjegyeznünk, hogy a megosztottság nem csak a közvetlen pártpolitikai életre hatott, hanem a (pártközeli) szakszervezetek befolyása is számottevően csökkent.

²² ORZECZOWSKI, 1975. 281–286. p. Megfogalmazását idézve: a helyi szanációs vezetésben „tisztában voltak vele, hogy a saját pozíciójának megalapozásához gyengíteni kell a »chadecja«-t és ki kell szorítani a politikai életből a vezetőit”. ORZECZOWSKI, 1975. 285. p.

sziléziai csoport 1927 végén.²³). Ezt szimbolizálta, hogy a PSChD legerősebb bázisa, a Korfantyhoz erősen kötődő sziléziai terület például különálló szervezetként működött 1927 decembere és 1930. október 1. között.²⁴ A viszony a korábbi, pártpolitikai szinten együttműködő partnerrel az „endecja”-val is megromlott, bizonyos régiókban komoly konkurencia harc bontakozott ki, mely mindkét irányzat támogatottságára károsan hatott (Az NPR 1927 végén visszautasította az együttműködést Korfantyékkal.²⁵). 1928-ban a PSChD irányt váltva, a centrumhoz orientálódva, együttműködést kötött a korábbi kormány-koalíciós partnerrel, a PSL-Piasttal és Polski Blok Katolicki (Lengyel Katolikus Blokk) néven közösen mérették meg magukat az aktuális választásokon, súlyos vereséget szenvedve. A szavazatoknak mindösszesen a 6,7%-át szerezték meg,²⁶ ami 33 mandátumot jelentett, ezek fele lett a „chadecja”-é.²⁷ (A két párt nem alkotott közös frakciót a továbbiakban sem, aminek következtében ez a szám osztódott közöttük). Parlamenti tevékenységüket és mozgásterüket tovább szűkítette, hogy a szintén ellenzéki „endecja” pártjával, a ZLN-ről SN-re (Stronnictwo Narodowe – Nemzeti Párt) változtató csoporttal a Szejm falain belül nem működtek együtt, ellenzéki tevékenységüket csak a parasztpárti Piasttal koordinálták, akikkel 1929 novemberében megalakították a szanáció-ellenes, baloldali „Centrolew” csoportot. A népi és kereszténydemokrata pártok, mint a PSL-Wyzwolenie, Stronnictwo Chłopskie, a fentebb említett NPR, valamint a baloldali PPS kooperációjának köszönhetően a tömörülés a legfontosabb (és legszámottevőbb) ellenzéki erőjévé vált a májusi fordulat után,²⁸ aktív

²³ ORZECOWSKI, 1975. 308. p. Maga a sziléziai pártszervezet is súlyos belső konfrontációkkal küzdött.

²⁴ SOZAŃSKA, DOMINIKA: *Chrześcijańska demokracja w Polsce*. Kraków, 2011. 79–85. p.

²⁵ ORZECOWSKI, 1975. 312. p.

²⁶ A másik kereszténydemokrata párt az NPR, mint önálló induló még ennél is kevesebb, összesen 2 % szavazatot kapott. Érdemes megemlíteni, hogy egyes kérdésekben volt egyfajta közeledés, ill. támogató szándék is egyes szanációs törekvésekre, pl. a végrehajtó hatalom megerősítésére. A szanáció szövetséget is ajánlott a „chadecja”-nak, de az együttműködés feltétele a Korfanty személye nélküli politizálás volt. Ld. ORZECOWSKI, 1975. 319–320. p. Korfanty majd 1928–1929 fordulóján stabilizálta helyét a mozgalomban.

²⁷ Majchrowski 15 PSChD-s képviselőről írt, (más forrás 16-ról) továbbá külön megemlítette (az 1928-ban különálló) sziléziai csoportot, akik önállóan mérették meg magukat, 3 mandátumot szerezve. A kereszténydemokrata frakciók tagságához az adott választási években: MAJCHROWSKI, 1984. 22. p.

²⁸ A Centrolew előzményének tekinthető az 1928. november 14-én, bő fél évvel a választási kudarc után létrehozott Komisja Porozumiewawcza Stronnictw Lewicowych dla Obrony Republiki Demokratycznej- Baloldali Pártok Egyeztető Bizottsága a Demokratikus Köztársaság Védelméért). A bizottságot – ahogyan neve is mutatja – baloldali pártok alapították meg, (PPS, PSL-Wyzwolenie), melyet 1929-től a centrumhoz tartozó PSL-Piast, ill. a kereszténydemokrata PSChD és NPR is támogatott. BRZOZA-SOWA, 2006. 300–301. p. Korfantynak volt más együttműködési terve is, elsősorban „jobbra” nyitva, „Centropraw”-ot létrehozni, ami a gyakorlatban az „endecja”-val való együttműködést jelentette. PACZKOWSKI,

tevékenységet kifejtve a rezsim ellen, például 1929-ben bizalmatlansági indítványt kezdeményezve ellenük.²⁹

A Centrolew 1930. június 29-én Krakkóban konferenciát tartott (Kongres Obrony Prawa i Wolności Ludu (Nép Szabadsága és Jog Védelme Kongresszus), ami „kétségtelenül az első szanáció-ellenes manifesztáció” volt.³⁰ A találkozón elfogadott deklaráció céljaként a regnáló rendszer kormányainak eltávolítását, valamint Mościcki elnök lemondását határozták meg,³¹ mely a Szejm és a társadalom bizalmát élvező kormány létrehozásával párosulna, illetve más, gyakorlatilag sablonos kijelentéseket hangoztattak, mint például a gazdasági nehézségek leküzdését. A találkozó során a hatalom nem lépett fel ellenük, retorzió mindössze annyi történt e napokban, hogy azokat a lapokat, melyek az elfogadott javaslatokat, dokumentumokat publikálni akarták, elkobozták. Ettől függetlenül a rezsim nem szemlélté passzívan az eseményeket, még ha azonnali reakciót nem is kezdeményeztek. Komolyabb ellentámadást csak augusztus végén indítottak. A hónap utolsó napján Mościcki feloszlatta a Szejmet és a Szenátust, új választásokat írt ki, az aktuális kormányt leváltották, a miniszterelnöki székbe maga Piłsudski ült, az ellenzéki delegáltakat megfosztották mentelmi joguktól. Ezek után nem volt meglepetés, hogy szeptember 9–10-én megkezdődtek a rendszer-ellenes politikusok között a letartóztatások, melyeknek például a korábbi háromszori miniszterelnök, néppárti Witos, valamint a kereszténydemokraták vezetői, például maga az 1922 óta követi pozícióban lévő Korfanty is áldozatául esett.³² A dátum sem volt véletlen: a Centrolew szeptember 14-re³³ tervezett nagyobb volumenű manifesztációkat.

A kormányzati represszióba ütköző kooperáció nem tartott sokáig, a PSChD kilépett a Centrolewből, döntésüket azzal indokolván, hogy a párt nem akar együttműködni a számukra vallástalannak deklarált népi baloldallal és szocialistákkal; így a soron következő, 1930-as őszi választásokon önállóan mérettette meg magát. Eredményeiken a kormányzati fellépések és az ellenzéki megosztottság, illetve a belső ellentétek egyértelműen meglátszottak: a szavazatok mindössze 3,8%-át

ANDRZEJ: Prasa Polska, 1918–1939. Warszawa, 1980. (továbbiakban: PACZKOWSKI, 1980.) 120. p.

²⁹ LECZYK, 2006. 319. p. A PSChD együttműködése már ekkor megkérdőjelezhetőnek mutatkozott, a kérdésben egyáltalán nem bizonyult partnernek a Centrolew-vel.

³⁰ BRZOZA–SOWA, 2006. 304. p. A találkozón másfél ezren vettek részt. A Centrolew egy új blokkot szeretett volna életre hívni az 1930-as választásokra, ZPWL (Związek Prawa i Wolności Ludu – A Nép Szabadságának és Jogának Szövetsége) néven, melytől a PSChD, akárcsak a bizalmatlansági indítványtól, távol maradt. LECZYK, 2006. 319–320. p.

³¹ Kraków, 29 czerwca 1930. In: Kalendarz Historyczny. Online: <http://www.chronologia.pl> – 2014. október.

³² A szeptember 9–10-én 84 követet és szenátort, a teljes ellenzéknek kb. a 30 %-át tartóztatták le, a teljes létszám pedig 5000 körül mozgott. BRZOZA–SOWA, 2006. 308–309. p. A barátok és a család közbenjárására Korfantyt 1930. december 20-án elengedték, visszatért Katowicébe. MALINOWSKI, 1995.

³³ A tüntetéseket a hatóságok szétverték, a beavatkozások több sebesültet és halottat eredményeztek.

kapták, ami 14 mandátumot jelentett a Szejmben és csak két helyet tudtak elfoglalni a Szenátusban.³⁴

A szanációs rendszer első öt évének negatívumai változásokat és változtatásokat vontak maguk után a PSChD-ben. Az 1931-es esztendőben jelentős fordulatok történtek a párt életében. Wojciech Korfanty állt az irányzat élére, programjuknak pedig a XI. Pius pápa által meghirdetett *Quadregesimo Anno* enciklikája³⁵ vált pillérévé. Gazdaságilag a liberális kapitalizmus kritikáját jelentő³⁶ körlevél döntő dokumentummá vált a társadalmi, különösen a munkásságra vonatkozó kérdésekben a „chadecja” számára. Leginkább állami beavatkozást javasoltak gazdasági kérdésekben, valamint a munkás és munkáltató közötti konfliktusok likvidálását tűzték ki célul.³⁷ (E körlevél elemei majd egy évvel később tükröződtek Hlond prímás sajátos kritikájú pásztorlevelében is.)

Több újdonságot lehetett felfedezni a '30-as évek új kereszténydemokrata célkitűzéseiben, mint például az egykamarás törvényhozás ötletét, mely a Szejm és a Szenátus között teremtett volna egyenlőséget.³⁸ A vallási értékek továbbra is alapvető fontosságúak voltak a párt számára mind az egyénre, mind az egész nemzetre vonatkoztatva. A gazdaság szabadságát (amennyiben az nem haladja meg az etikátlanság határát) és ingyenes közoktatást kívántak. Az adózás célját a társadalom „fizetőképességének növelésében” határozták meg. Politikailag határozottan szembehelyezkedtek a szocializmussal és a kommunizmussal.

Az eredményesebb politizáláshoz elengedhetetlenül szükséges belső egység a formálódások és az új program után sem jött létre, Korfanty személye tovább differenciálta a pártot, ami az irányzat gyengülésében (is) szerepet játszott, emigrációja még tovább súlyosbított. A gazdasági világválság következtében a párt radikalizálódódott, egyre erősebben kritizálták a kapitalizmust, melyet a keresztény morállal ellentétesnek véltek.

Az évtized közepén a PSChD újabb integrációs-dezintegrációs folyamatokon ment keresztül. 1934-ben kiszakadt a Chrześcijańskie Zjednoczenie Społeczne, majd 1935-ben kivált a Chrześcijańskie

³⁴ Az ellenzéki pártok közül az „endecja” szervezete, az SN 12,7%-ot szerezve 63 mandátumot szerzett a Szejmben (és 12 helyet a Szenátusban), a Centrolew 5 pártja (PPS, PSL-Piast, PSL-Wyzwolenie, Sch és a szintén kereszténydemokrata NPR) 79 helyet kapott a Szejmben (ami 17,3%-ot jelentett) és további tizenhármát a Szenátusban.

³⁵ Az enciklikában XI. Pius pápa a gazdasági struktúra gyökeres átalakítását és ennek nyomán új társadalmi rend létrehozását szorgalmazta. A körlevélben a pápa elismerte a magántulajdon jogosságát, igazságos munkabéreket követelt, a társadalmi rend megújítása mellett. A gazdasági élet szabályozó rendjének a szociális igazságosságot tekintette, nem pedig az osztályharcot vagy a szabad versenyt. A körlevél záró részében az egyházfő elítélte a kommunizmust és a szocialista eszméket, ill. erkölcsi megújulást sürgetett. Részletesebben: Sz.F. [SZABÓ FERENC SJ.] *Quadregesimo Anno*. In: Magyar Katolikus Lexikon. Online: <http://lexikon.katolikus.hu> – 2014. október.

³⁶ ROSZKOWSKI, WOJCIECH: *Historia Polski, 1914–1990*. Warszawa, 1991. 67. p.

³⁷ BRZOZA–SOWA, 2006. 327. p.

³⁸ A javaslat egyáltalán nem volt egyedi, a centrumhoz közeli pártok szintén az egykamarás Szejmet követelték. LECZYK, 2006. 309. p.

Stronnictwo Ludowe, mindkét szervezet a szanációs rendszer mögé sorakozott. A párt az 1935. évi választásokat (ahogyan több ellenzéki és zsidó szervezet is) bojkottálta, ami egyáltalán nem jelentett egyet a politikai passzivitással. Miután híre ment, hogy az irányzat vezetőjét, Korfántyt hamarosan újra letartóztatják – több ellenzéki társával egyetemben – külföldre emigrált, de a politikai élettől nem vonult vissza, immár Prágából irányítva.

A szanáció-ellenes erők újabb összefonódásának volt az eredménye, a kereszténydemokraták kezdeményezésével megalakított Front Morges,³⁹ mely az összes ellenzéki csoportot kívánta kooperálni a rendszer ellen. A teljes paletta felvonultatása azonban sikertelennek bizonyult, a szocialista PPS nem csatlakozott, ahogyan a nemzeti demokrata SN sem, sőt utóbbiak konfrontálódtak is a Fronttal, filozemitizmussal vádolva azt.⁴⁰

Kezdeti lépésként (1936-ban) létrehozták a Komisja Porozumiewawcza Zjednoczenia Narodowo-t (Egyesült Nemzeti Egyeztető Bizottságot), a másik kereszténydemokrata párt az NPR, a parasztpárti SL, valamint a ZZP (Zjednoczenie Zawodowe Polskie – Lengyel Szakszervezeti Egyesület) és a Związek Hallerczyków⁴¹ együttműködésével.⁴² E bizottság tagjai dolgozták ki a Front Morges politikai-ideológiai alapjait, mely szociális intézkedések sokaságát, például munkabér növelését, munkaórák számának csökkentését stb. irányoztak elő, valamint fontos szerepet szántak a hadsereg modernizálásának az ország védelme miatt. A Frontot több baloldali és gazdasági szakértő is támogatta, mérvadó személyiségei a létrehozásában kulcsszerepet játszó Władysław Sikorski tábornok, Wincenty Witos, Ignacy Paderewski, Józef Haller tábornok, valamint Zygmunt Kaczyński atya a „chadecja” köreiből és Stanisław Kot az SL-ből.⁴³

A Front mögé, mint politikai és szervezeti háttérként két nagyobb párt sorakozott fel: a parasztpárti SL és az 1937-ben létrejött kereszténydemokrata Stronnictwo Pracy (továbbiakban SP), mely a két nagy csoport a PSChD és az NPR (a Front Morges tevékenységének

³⁹ A Front Morges elnevezés azon svájci település nevére utal, ahol Paderewski korábbi miniszterelnök és külügyminiszter élt. Az első emigrációs-ellenzéki találkozó 1936 februárjában történt Paderewski otthonában Sikorski és Haller tábornokok, valamint Witos részvételével. A következő morgesi találkozón vettek részt a kereszténydemokraták, Korfanty és Karol Popiel által képviselve. BRZOZA–SOWA, 2006. 359–361. p. A többi számottevő ellenzéki erő, az SN és a PPS kimaradt a tanácskozásokból. A Front Morges történetével és tevékenységével részletesen foglalkozik: PRZYBYLSKI, HENRYK: Front Morges w okresie II. Rzeczypospolitej. Warszawa, 1972. (továbbiakban: PRZYBYLSKI, 1972.)

⁴⁰ MAJCHROWSKI, 1984. 25–26. p.

⁴¹ Związek Hallerczyków 1920-ban, Felső-Sziléziában, az I. világháborús sebesültek által létrehozott országos szervezet. A csak 1924-ben regisztrált csoport politikailag leginkább a nemzeti demokratákhoz, vagyis a szanációs rendszer jobboldali ellenzékéhez volt köthető, nemzeti elvekre és keresztény vallási alapokra támaszkodva léptek fel a rendszer ellen. Tiszteletbeli vezetői pozícióját Józef Haller töltötte be.

⁴² A Bizottság saját sajtóval is rendelkezett, az *Odnova* (Megújulás) lappal. LECZYK, 2006. 459. p.

⁴³ LECZYK, 2006. 460. p.

betudhatóan) fuzionálásával létrejött,⁴⁴ a Związki Hallerczyków és több, elsősorban Wielkopolska régióban tevékenykedő szakszervezet csatlakozásával. A magát centrumnak, valamint a radikális baloldal és a totalitárius-fasiszta rendszer ellenségének meghatározó párt elnökének a Prágában élő Korfantyt választották meg, helyettese és a tényleges vezető pedig Karol Popiel lett⁴⁵ (aki a Frontban is meghatározó személyiség volt). Társadalmi bázisukban számottevő modifikálódás nem következett be a korszak végére, nagyobb népszerűségnek örvendtek (továbbra is) a kisipari egyesületek tagsága és a (kis)kereskedők között (akik bizonyos szinten a zsidóság konkurenciájának számítottak foglalkozási kategóriájukat tekintve); területiálisan tényleges regionális támogatójuk továbbra is Szilézia maradt, valamint a tenger melléki és Wielkopolska-területek. Tagságuk az irányzat többi vezető párttagságához képest (például „endecja” vagy népiek) jóval kisebb számú volt, nagyjából 20 000 fő körül mozgott.⁴⁶

A SP új programot hirdetett 1937. október 10-én,⁴⁷ melyben a nemzetet a legértékesebb hagyományok forrásának tekintette és (akárcsak korábban például az 1931-es pápai enciklikához kapcsolódva) a liberális-kapitalista gazdaságot kritizálva az állam által szabályozott és szervezett gazdasági kereteket tervezett a magántulajdont alapul véve, a kartelleket és a szindikátusokat feloszlatta.⁴⁸ Politikai berendezkedésnek egy parlamentáris-demokrata államot képzeltek el, melyben a nemzetségeknél garantálták volna a jogot a nemzeti elkülönülésük ápolásához a lengyel államhoz való lojalitás feltétele mellett. Aktív politikát javasoltak a vegyes lakosságú területeken, a német lakosságra vonatkozóan azt irányozták elő, hogy a velük való bánásmód olyan legyen, mint ahogy a

⁴⁴ Az egyesüléshez ld.: MAJCHROWSKI, 1984. 32–33. p. A fúziótól függetlenül nem szűntek meg a belső viszályok a volt PSChD és NPR-tagok között.

⁴⁵ ORZECZOWSKI, 1975. 405. p.

⁴⁶ LECZYK, 2006. 461–462. p. Érdekeség, hogy területi szinten vizsgálva az SP Varsóban még a Városi Tanácsban sem rendelkezett egyetlen képviselővel sem. MAJCHROWSKI, 1984. 35. p. Tagságukra vonatkozóan több adattal rendelkezünk, az idézett Majchrowski-munkában 1939-ben 12 315 tagot említene (csak) Sziléziából, ahol 246 politikai kör és 22 női szervezetük működött. Más források ennél kisebb számokat közöltek.

⁴⁷ Az SP részletes programját: KORFANTY, 1992. 304–315. p.; PRZYBYLSKI, 1972. 198. skk. p. Teljes mértékben elítélték az aktuális politikai rendszert: a „Totalitarizmus nem hisz az emberben” hirdették. Ezt a liberalizmus elutasításával állították párhuzamba, a demokratikus berendezkedést hangsúlyozták. A hivatkozás alatti munka egy rövid Korfanty-életrajz után a *Polonia* lapban megjelent cikkek gyűjteménye, különböző témakörök szerint csoportosítva. Korfanty maga írta meg az SP politikai programját. Fontos szerepet szánt a keresztény morálnak, amit etikus fundamentumnak képzelt el a társadalom átépítésében, szolidaritást szorgalmazott az előjogokról való lemondás mellett. „Egy modern államnak számolnia kell a keresztény morállal” – hirdette 1927-ben. Az állam „a legtökéletesebb kifejezése a nemzeti szervezetének, mely minden állampolgár számára biztosítani köteles a sokoldalú fejlődés feltételeit és az alapvető jogok védelmét”. Az állam hatalmát ebben a felfogásban Isten törvényei határozzák meg. KORFANTY, 1992. 28–29., 31–34. p.; MAJCHROWSKI, 1984. 42–44. p.

⁴⁸ KORFANTY, 1992. 314–315. p.

Németországban kezelik a lengyel kisebbséget. Külpolitikailag a francia vonal erősítése mellett foglaltak állást, ellentétük az aktuális rezsimmel legkevésbé a külpolitika szférájában volt érezhető, lévén, maga Korfanty a korszak utolsó éveiben üdvözölte a Beck-féle külpolitikát.⁴⁹ A SP programjában kifejtette, hogy a lengyel külpolitikának kizárólag a nemzet érdekeit kell szolgálnia, a szomszédok fenyegetéseit reálisan látva, koloniális felosztásban való részvételt követelve Lengyelországnak.⁵⁰

Kiemelkedő szerepet szántak – továbbra is – a katolikus vallásnak, melynek véleményük szerint első helyet kell elfoglalni a lengyelországi vallások között, a fiatalok nevelésének szintén egyetértésben kell lennie a vallási parancsokkal és a lengyel hagyományokkal.⁵¹

Zsidókérdésben a kereszténydemokraták az egész korszak során diszkriminatív álláspontot képviseltek, a zsidósággal kapcsolatos ügyeket „égető” problémának látták. Megoldási javaslatuk az „endecja”-val és a kormányzati erőkkel szinkronban a kivándorlás-kivándoroltatás volt. Úgy vélték, hogy „a zsidóság számbeli túlsúlya következtében a lengyel nemzeti és állami javak érzékenyen szenvednek, a szociális és területi elhelyezkedésük, mindenekelőtt morális, politikai irányzatbeli és szociális elkülönülésük különösen káros a gazdasági, kulturális és morális érdekeinkre [értsd: lengyelségre] nézve”.⁵² A lengyel gazdasági és kulturális szféra támogatását szorgalmazták, előbbi szférában a kapitalista rendszer fokozatos átépítését a lengyel társadalmi- és magántulajdon bővítését, a lengyel ipar és kereskedelem fejlesztését. Egyes pontjaik egyértelműen párhuzamba hozhatóak az „endecja” követeléseivel és a gazdasági antiszemitizmus fogalmát merítették ki, lévén, hogy a (keresztény) lengyel lakosság helyzetbe hozását célozták – a zsidó állampolgárok kárára. „A lengyel társadalomnak és hatalomnak részt kell vállalni a tömeges zsidó kivándorlás realizálásában.”⁵³ A lengyel gazdasági tevékenység növeléséhez a szövetkezeti mozgalom támogatásában láttak kompenzáló erőt. A biológiai antiszemitizmus – akárcsak a többi politikai csoportnál – nem volt felfedezhető, sokkal inkább lelki és pszichológiai alapú diszkriminációt proklamáltak, de elutasítottak mindennemű radikális és agresszív fellépést. A zsidóságot idegen kultúrának és morálisan károsnak vélték a lengyel társadalom számára. Kifogásolták a szellemi szabadfoglalkozásuk közötti felülreprezentáltságukat.⁵⁴

A zsidókérdést maga Korfanty a „történelem termékeként” kezelte, a zsidókban a „kapitalizmus megszemélyesítését” látta. Az általa preferált korporatív katolikus rendszer kiépítését a zsidó befolyás háttérbe szorítása nélkül nem látta kivitelezhetőnek, „a »káros zsidó befolyást« és a »zsidó elveket« a keresztény lelkiülettel egyetértésben kívánta kiküszöbölni”, a hitlerista „receptet és a »zsidókérdés« megoldásának metódusát

⁴⁹ KORFANTY, 1992. 19. p.

⁵⁰ KORFANTY, 1992. 313. p.

⁵¹ KORFANTY, 1992. 316. p.

⁵² LECZYK, 2006. 461. p.

⁵³ KORFANTY, 1992. 317. p. Hivatkozza a *Polonia* 1937. október 23-i számát, röviden a kérdést érinti még: PRZYBYLSKI, 1972. 201. p.

⁵⁴ GRABOŃ, AGNIESZKA: Problematika żydowska na łamach prasy akademickiej w okresie międzywojennym. Kraków, 2008. 30. p. Ld. még: MAJCHROWSKI, 1984. 45. p.

határozottan elítélte”. Korfanty úgy vélte, hogy a zsidó népesség jogainak arányban kell lennie a korporatív Lengyelország határain belül az „állam és a társadalom iránti kötelezettségeikkel, valamint az áldozatkészségükkel a közös javára”.⁵⁵

A zsidóellenes beállítottság a „chadecja” sajtóján keresztül is érezhető volt, mely a zsidó sajtó figyelmét is felkeltette: a *Nasz Przegląd* már 1930-ban a „chadecja”-t egyenesen a fasizmus követőjeként jellemezte.⁵⁶ Az irányzat lapjainál több, a korszakban ismert és elismert újságíró dolgozott, akik szoros összeköttetésben álltak az egyházzal. Kiemelkedett közülük Jan Piwowarczyk, aki a Korfantyhoz is kötődő *Głos Narodu* („A Nemzet Hangja”) lapnál (lásd lentebb) dolgozott, és számottevő volt maga Korfanty publicisztikája, akinek tollából szintén jelentek meg antiszemita cikkek, attól függetlenül, hogy nem volt konkrét kapcsolata a zsidósággal.⁵⁷

A kereszténydemokrata sajtó (és a zsidókérdés)

A kereszténydemokrata sajtó a kormánypárti lapok mögött a jobboldali ellenzékkel, a nemzeti demokratákkal összevetve valamelyest kisebb jelentőségű, de a centrum irányzat között jelentősnek volt tekinthető.⁵⁸ Ellenzékiségük miatt az irányzat sajtóját és annak példányszámát jelentősen befolyásolta (a többi opposícióban lévő csoportot szintén sújtó) hatósági regresszió, a viszonylag alacsonyabb párttagság, a területiális alapon radikálisan eltérő támogatottság, továbbá a belső szétagoltság. Ahogyan az irányzat, így sajtója is túlmutatott a két világháború közötti korszakon, már 1916 februárjában megjelent a kereszténydemokraták csoportjához köthető lap, *Robotnik Polski* címmel,⁵⁹ mely pár évvel később Piwowarczyk cikkeit publikálta. Az egyházi publicista itt jelentette meg munkáját *A keresztény-demokrácia szerepe a társadalmi-politikai életben* címmel, ami önálló broszúráként is nyomtatásba került.

A „chadecja” lapjain belül (is) megfigyelhető volt a mobilitás és politikai irányváltás. Mérvadó lapjai közül például a krakkói *Głos Narodu* 1936-ban kiállt az irányzat mögül, és önmagát „függetlenként” meghatározva ekkortól már a katolikus egyházhoz kötődve leginkább kormánypárti érdekeket képviselt, még inkább helyzetbe hozva a Korfantyhoz köthető, saját tulajdonában lévő katowicei sajtókonzernben nyomtatott, ám országos lefedettséggel rendelkező *Poloniát*.

A „májusi fordulat” után a kereszténydemokrata sajtó státusza megváltozott, az ellenzékbe került irányzat 1926 elején 16 lappal

⁵⁵ ORZECZOWSKI, 1975. 363. p.

⁵⁶ MAŃKO, SŁAWOMIR: *Polski ruch ludowy wobec Żydów*. Warszawa, 2010. 316. p. A munkájában hivatkozza az *Nasz Przegląd* 1930. július 12-i száma 3. oldalán megjelent cikkét.

⁵⁷ KORFANTY, 1992. 6. p. Érdemes megjegyeznünk, hogy Korfanty véleményét a zsidókérdésben politikai életrajzának egyik szerzője, Orzechowski mindössze öt mondatban foglalta össze 450 oldalas monográfiájában, mely erősítheti azon felvetést, hogy valóban keveset érintkezett a zsidósággal. Korfanty lakókörnyezetében (Katowicében és környékén) nemzetiségi kérdésben inkább a németiség ügye volt előtérben.

⁵⁸ LECZYK, 2006. 439. p.

⁵⁹ BRZOZA, 1990. 57. p.

rendelkezett, melyek közül 9 jelent meg naponta. A párt belső harca a nyomtatott sajtón keresztül is meglátszott, egyfajta elkülönülés volt érezhető a „chadecja” lapoknál, elsősorban területi alapon: Szilézia továbbra is Korfanty befolyási területe maradt, míg Varsóban Józef Chaciński és Wacław Bitner, a leggyengébb érdekeltségű, lwówi központban pedig a rezsimmel együttműködést vállaló Stefan Bryła tevékenykedett.⁶⁰ A '30-as években a legnagyobb „chadecja” kiadás kétségtelenül a *Dziennik Bydgoski* volt, melyet Jan Teska szerkesztett, mintegy 40 ezer példányban jelent meg, de számottevő lap volt még a varsói *Rzeczpospolita* 15 ezres darabszámmal, Łódźban pedig jelentősebb volt a 25 ezer, vasárnap 40 ezer példányban utcára kerülő *Kurier Łódzki* lap.⁶¹

Néhány nagyvárost leszámítva (Bydgoszcz, Łódź, Varsó) territoriálisan leginkább a déli és nyugati részek (Szilézia, Krakkó környéke, volt porosz területek) számítottak a „chadecja” sajtóközpontjának. Fontosabb orgánusuk volt a korszak elején a mintegy 10-12 ezer példányban megjelenő *Postęp* („Haladás”) és a komoly tradíciókkal bíró, saját, krakkói nyomdájában kiadott *Głos Narodu*, mely 1919 májusáig napi kétszer jelent meg, hosszú éveken keresztül a „chadecja” irányzat hivatalos lapjaként terjesztették,⁶² és az „endecja”-hívek – saját régióbeli sajtótermék híján – szintén olvasták.⁶³ A lap komoly tradícióval bírt, 1893-tól jelent meg. Az újság azon öt krakkói napilap közé tartozott, melyek a korszak során végig megjelentek.⁶⁴ Fennállása idején komoly tényezőként szolgált, hogy saját nyomdával rendelkezett, így nemcsak a napilap, hanem a kiadó is meghatározó szereplőjévé vált a krakkói (és małopolskai) sajtóéletnek. Az I. világháború lezárása után a *Głos Narodu* komoly technikai gondokkal küzdött, mint például papírhány (amit cseh és osztrák területekről pótoltak), 1919-ben az esti számukat likvidálták. Az újságnál ekkor Roman Woyczyński játszott komoly szerepet, 1921-től pedig Jan Matysik⁶⁵ vette át a szerkesztői stafétát. A lap konkrét terminussal 1920. szeptember 9-től kötődött a „chadecja”-hoz, ekkor jelent meg ugyanis azon kommuniké az első oldalán, miszerint a PSChD-hez köthető Polska Spółka Prasowa kezébe került.⁶⁶ Az 1920-as évek elején kisebb terjedelemben, mintegy 6000 példányban jelent meg, elsősorban Krakkóban és a „nyugat-małopolskai” régióban volt népszerű.⁶⁷

⁶⁰ PACZKOWSKI, 1980. 120. p.

⁶¹ PACZKOWSKI, 1980. 54–56., 121–124. p.

⁶² MODRAS, RONALD: Kościół katolicki i antysemitizm w Polsce w latach 1933–1939. Kraków, 2004. 64. p.

⁶³ TOCZEK, ALFRED: Emil Haecker i Jan Matysik – redaktorzy antagonistycznych dzienników krakowskich. In: *Konspekt Online*, 2005. Nr. 1. (21.) Historia Prasy: <https://www.up.krakow.pl/konspekt> – 2014. október. (továbbiakban: TOCZEK, 2005.) Az „endecja” sajtótevékenysége a małopolskai térségben nem volt különösebben jelentős. Krakkóban (rövid ideig) vezető lapjuk a *Goniec Krakowski* (Krakkói Futár) volt.

⁶⁴ TOCZEK, 2005.

⁶⁵ Matysik életéhez és sajtótevékenységéhez ld.: TOCZEK, 2005.

⁶⁶ BRZOZA, 1990. 61. p.

⁶⁷ PACZKOWSKI, 1980. 44., 55–56. p.

A következő fordulat 1923-ban következett: az orgánumhoz kötődő Sapieha kardinális (aki szenátori mandátumát ekkor visszaadta) és a hozzá kötődő baráti arisztokrata elit továbbadta a lapot a szintén kereszténydemokratákhoz köthető Wojciech Korfantynak és Stanisław Burtan iparosnak, mintegy 20%-ot megtartva a krakkói egyházmegye papjainak kezében.⁶⁸ Az új vezetés a szerkesztőséget megfiatalította, így került a laphoz Jalu Kurek vagy Jan Piwowarczyk,⁶⁹ az egyházi és világi munkatársakon kívül pedig az UJ professzorainak is publikálási lehetőséget nyújtott.⁷⁰

A *Głos Narodu* fokozatosan növelte terjedelmét és harcos politikai napilappá vált, mely főképpen az 1935-ig szintén a városban megjelenő konzervatív *Czasszal* (Idő) polemizált leginkább, valamint a helyi szocialista sajtóval, a *Naprzód*dal⁷¹ (Előre), utóbbival főképp a Piast-Chejna kormányzás alatt (A *Naprzód* Korfantyt is gyakran támadta.). Az 1921-től 1931-ig (más források szerint 1930-ig) főszerkesztő Matyasik sajátos nézetei érezhetőek voltak a lap szellemiségén. Klaudisz Hrabyk⁷² visszaemlékezése szerint a *Głos Narodu* főszerkesztője „egy szuszra gyűlölte szenvedélyesen Pilsudskit, a zsidókat, a kommunistákat, a szocialistákat és az »Ikace«-t”⁷³ (A hatósági fellépések miatt többször pénzbüntetésre vagy elzárásra ítélt Matyasik a *Głos Narodutól* történt elválása után véglegesen az „endecja” oldalára sodródott.⁷⁴).

A májusi fordulat és az 1928. évi kereszténydemokrata választási vereség a lap életében is érezte hatását. Korfanty visszalépett a *Głos Narodutól* a többség és a tényleges irányítás Burtan kezébe került, aki 1930-ig határozottan ellenzéki vonalat képviselt,⁷⁵ élesen támadva Pilsudski személyét, melynek következtében erős hatósági ellenszéllel találkozott. A krakkói sajtó 1932 és 1939 közötti periódusában, 147-szeri eldobásával a második leggyakrabban sújtott lap volt a térségben.⁷⁶ A

⁶⁸ Ennek mintegy fele, Karol Nikiel atya kezében volt, aki a kúria kancellárja volt egyben.

⁶⁹ PACZKOWSKI, 1980. 56. p.

⁷⁰ BRZOZA, 1990. 60. p.

⁷¹ A *Naprzód*hoz ld.: TOCZEK, 2005.

⁷² Hrabyk nemzeti-demokrata politikus, a Młodzież Wszechpolska alapítója, 1935-től a lembergi *Dziennik Polski* főszerkesztője, 1937-től a varsói *Kurier Porannyń*nál dolgozott a világháború kitöréséig.

⁷³ TOCZEK, 2005. Az *IKC* a korszak egyik legjelentősebb napilapja, Krakóban jelent meg, a '30-as években kormánytámogató lappá vált, kiválóan szerkesztett, magas példányszámú napilap volt.

⁷⁴ Különböző lapoknál dolgozott, mint pl. a lembergi *Kurier Lwowski*nál (Lemberg Kurír), vagy 1937-től a *Ślowo Narodunál* (Nemzet Szava). A II. világháború alatt koncentrációs táborba került (Majdaneket is megjárta), majd Párizsban élt, ahol szintén a nemzeti demokratákhoz köthető *Placówka* (Állomáshely) lapnál dolgozott, de a londoni székhelyű *Myśl Polski* (Lengyelország Eszméje) is közel került hozzá. 1949-ben Párizsban halt meg.

⁷⁵ Burtan tulajdonrészének növekedéséhez a lapnál ld.: BRZOZA, 1990. 104. p.

⁷⁶ WRONA, GRAŻYNA: Konfiskaty prasy krakowskiej w latach 1932–1939. In: *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, 2007. zeszyt 1. 65. p. A szerző által vizsgált hét év során összesen 1320 lapszámot koboztak el (ez 56 db lapot érintett) a krakkóiak közül,

rendszerellenesség mellett másik ars poeticája az erős antiszemita tónusában mutatkozott meg. A lap az „endecja” által (is) hangoztatott jelszavakat közölte és keresztény boltosoknál történő vásárlásokra buzdított. („Kupujcie tylko u chrześcijan!” – „Csak kereszténynél vásároljatok!”) Szisztematikusan publikálta azon statisztikáját, ami az „eladók fekete listáját” közölte, mellyel a városi zsidó expanziót kívánták illusztrálni, ennek létét a *Judaica* rovat indításával nyomatékosították. Több – egyházi és világi – újságírójuk hozzászólt a kérdéshez; annak megoldásában az asszimilációt teljesen kivitelezhetetlennek találták, míg mások, például Julian Unszyk atya (más elveket képviselővel egyetemben) az emigrációt látta a legalkalmasabb megoldásnak a kérdés rendezésére, annak tényleges megvalósításáig pedig a gettót (!) szorgalmazta. Ennek tükrében nem tekinthetjük azt sem meglepetésnek, hogy a *Głos Narodu* gyakran keveredett vitába a cionista, szintén a városban megjelenő, lengyel nyelvű *Nowy Dziennik* zsidó napilappal.⁷⁷ Az antiszemita profil a laphoz kötődő 1920-as évtized elejétől⁷⁸ ott publikáló Piwowarczyk munkáin keresztül szintén érezhető volt, aki zsidókérdésben alkotott véleményét számos munkájában kifejtette.⁷⁹ A pap, tudós és újságíró határozottan negatívan ítélte meg a zsidóságot: az „atya nem volt híve a zsidó jelenlétnek Lengyelországban”. Ebből kifolyólag azt sem tekinthetjük meglepetésnek, hogy (ő is) teljes mértékben elutasította az asszimilációt. Piwowarczyk a zsidókérdést a II. Köztársaság egyik legfőbb megoldandó ügyei közé sorolta, és a zsidóság helyzetét teljesen megkülönböztette az ukrán és a német nemzetiség helyzetétől. Piwowarczyk a már „hagyományos”, Magyarországon is létező vádakot szintén hangoztatta publicisztikájában,

leginkább a *Nowy Dziennik*et (186-szor) és a *Głos Narodu*t érintették a hatósági fellépések. Az elkobzások alapját leggyakrabban a politikai bírálat, valamint a gazdasági helyzet negatív értékelése szolgáltatta. Az 1932. július 11-én elfogadott büntető kódexhez és a sajtót érintő 1930-as évekbeli szabályozáshoz ld.: Uo. 55–90. p.

⁷⁷ BRZOZA, 1990. 63. p.

⁷⁸ Egyes források 1923-at említene, Synowiec tanulmányában 1922-t ír, míg főszerkesztői posztját 1936-tól 1939 júliusáig töltötte be. Más forrás szerint csak 1939 tavaszáig töltötte be a pozíciót. Stachnik 1921-re datálta Piwowarczyk *Głos Narodu*hoz kerülését. Ebben az évben csatlakozott a kereszténydemokrata párthoz is. (Stachnik itt PSChD-t említett, valószínűleg ténylegesen az ekkor ChNSP néven politizáló csoportra utalván.) Piwowarczyk a lap egyik legfontosabb és legbefolyásosabb publicistája volt, J.P., W. Z., Pejot és A.J. álneveken és monogramokkal cikkek sokaságát írta. Újságírói tevékenysége mellett 1933-ig, oktatási jogának megfosztásáig az UJ teológiai karán volt előadó.

⁷⁹ Piwowarczykhoz és zsidóellenes nézeteihez ld.: SYNOWIEC, ANDRZEJ: Problem tzw. żydowskiej w Polsce w publicystyce ks. Jana Piwowarczyka – wybrany aspekty. In: *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, 2006 (Tom IX), zeszyt 1. 19–45. p. Életével és elsősorban a II. világháború utáni, *Tygodnik Powszechny*hez köthető tevékenységével foglalkozik: STACHNIK, PAWEŁ: Książdz Jan Piwowarczyk, ojciec „Tygodnika Powszechnego”. In: *Dziennik Polski*, 2013. március 26. Online: <http://www.dziennikpolski24.pl> – 2014. október. Jan Piwowarczyk II. világháború utáni tevékenysége szintén figyelemreméltó, elsősorban a *Tygodnik Powszechny*nél betöltött szerepe miatt.

mint például a háborús rokkantak hiányát, ami azzal volt ekvivalens, hogy a zsidóság nem vette ki részét az I. világháború harcaiból, de – ennek ellenére – a háború utáni Lengyelországban erős pozíciókat garantált magának. Antiszemita nézetei, annak ellenére, hogy a kereszténydemokraták egyik fő ideológusa volt, több pontban párhuzamot mutatott a nemzeti demokrata „endecja” vonallal. Magát a keresztény civilizációt veszélyeztetve látta (főleg a lengyelt) a zsidóság által, akikről úgy vélte, hogy uralkodni akarnak először Lengyelországban, majd az egész világon, mely előtt a világ a „zsidósággal történő csendes harc arénájává” válik. Tényként kezelte, hogy a zsidók nem lojálisak az államhoz, annak elpusztítására törekednek.⁸⁰ „Zsidótól nem származhat sem jó, sem hasznos” – hirdette, legnagyobb problémájuknak pedig az önkritika hiányát rója fel.⁸¹

Ezen teóriájának alapjait abban látta, hogy a társadalom 11%-a túl nagy arány az asszimiláció sikeréhez, főleg a zsidóságnál kivitelezhetetlen a beolvadás, az ország összes nemzetisége közül őket vélte a legkevésbé alkalmasnak erre. Ennél tovább menve, az „asszimilált zsidóban a társadalom legveszélyesebb tagját látta”, aki egyenesen a „dekadencia eszköze volt”. Vallásilag szintén teljes elkülönülést látott, szerinte a kereszténység és a judaizmus között nem létezett közös front.⁸²

Kifejezetten bonyolultnak ítélte meg kikeresztelkedés ügyét, melyet – a lengyel katolikus egyház véleményével egyetértve – segíteni kell. A kevés számú kitérő előtt ellenezte az Egyház kapuinak bezárását és szimpátiával nézett az áttért zsidókra.

A zsidókérdés megoldását több más irányzattal megegyezően (ő is) az emigrációban látta. Akárcsak a nemzeti demokratáknál, Piwowarczyk antiszemitizmusában is megfigyelhetők voltak a gazdasági szférára kiterjedő diszkriminatív elemek: támogatta a kereskedelem és bankszféra lengyelesítését, igaz, tisztában volt vele, hogy a zsidóság eltávolítása nem oldja meg a problémákat. A német mintát, miszerint a zsidó lakosokat „egyszerűen kidobjuk” az országból Palesztinába,⁸³ vagy bárhova máshova, a két államban élő zsidó közösség számbeli eltérése miatt elvetette. Tisztában volt azzal, hogy a kivándoroltatás megvalósítása nehéz, ezért egy háromfázisú tervet dolgozott ki: 1. terület kiválasztása; 2. gyorsan felvenni ezen terület, illetve állam vezetőivel a kapcsolatot és megegyezni velük; 3. költségvetést készíteni a teljes eljárásról. Utóbbihoz három pénzügyi tényezővel számolt, a lengyel és a befogadó állam, valamint a zsidóság hozzájárulásával, megjegyezvén, hogy Lengyelországnak nincs megfelelő pénzalapja a manőverhez. A kérdésben természetesen fontos szerepe volt Nagy-Britanniának, akikkel kapcsolatban Piwowarczyk úgy vélte, hogy véleményük és állásfoglalásuk szorosan összefügg India ügyével. A Közel-Kelet mellett más emigrációs helyszíneket is felvetett, mint Dél-Amerika,

⁸⁰ SYNOWIEC, 2006, 22–25. p.

⁸¹ A zsidóságot morális fenyegetésnek (is) vélte, az asszimilációt pedig egyenesen „fenyegetésnek a katolikus lélek ellen, nem pedig megoldás”-nak. SYNOWIEC, 2006, 36. p.

⁸² SYNOWIEC, 2006, 27–28. p.

⁸³ A palesztinai kivándorlást a kormánypárti sajtó is támogatta. A *Gazeta Polska* ezt látta a legideálisabb helynek egy jövőbeli zsidó államhoz, akárcsak a cionisták.

Afrika, Ausztrália.⁸⁴ Antiszemita publicisztikája egyes lapokkal lezajlott polémiaiból szintén kiérződött. Újságírói tevékenysége során – akárcsak Jan Matyasik, akivel a lap érdekében történő együttműködése közel sem volt harmonikusnak nevezhető⁸⁵ – gyakran vitázott az általa zsidósághoz kapcsolt baloldali lapokkal, mint a szerinte „zsidó PPS-hez” tartozó *Naprzód*.⁸⁶

A lap ellenzéki orientáltsága a darabszámára szintén hatással volt, az 1926-os 8000 példány 1930-ra 4500-ra, 1932-re pedig 3500-ra esett vissza.⁸⁷ Burtan igyekezett politikai irányt váltani, és kompromisszumra hajlott a szanációs rendszerrel, melynek következményeképpen eltávolította az intranzigens ellenzéki vonalat képviselő Matyasikot a laptól.⁸⁸ Burtan 1934 januárjában részt vett a PSChD-ből kiváló és a kormányt támogató Zjednoczenie Chrześcijańsko-Społeczne (lásd fentebb) megalapításában, majd 1936 márciusában, hosszú tárgyalások után az immár komoly anyagi gondokkal küzdő lap a katolikus egyházi személyek lapjává vált. A *Głos Narodu* ettől kezdve független, katolikus lapnak határozta meg magát, részvényeinek 60%-a került a Krakkói Érsekség Káplánjainak Szövetsége kezébe, 20% pedig Zygmunt Kaczyński atyáéba.⁸⁹ A korszak krakkói sajtótörténetét feldolgozó Brzoza szerint azonban a tranzakciót csak az újság állította, tényleges (fizető) vevő híján Burtan ingyen adta át azt egy új, a krakkói érsekséghez köthető egyházi személyek által létrehozott kiadótársaságnak. Az immár katolikus egyház kezeibe került *Głos Narodu* az értelmiségieknek szánt lap lett, leginkább az Akcja Katolicka orgánuma. A „chadecja”-val meglévő korábbi kapcsolata megszűnt, a kereszténydemokraták véglegesen elvesztették azt.

Az irányzat fontos lapjai közé tartozott még és széleskörű olvasóbázisnak örvendett az 1932 májusától megjelenő *Siedem Groszy* („Hét Fillér”), a hetilapok közül a Front Morgeshez köthető *Zurot* („Fordulat”) és a már említett *Odnova*.⁹⁰ A SP jobb háttérének köszönhetően a párthoz köthető két fontosabb lap a varsói *Nowa Prawda* („Új Igazság”) és a *Rzeczpospolita* voltak. Szintén a „chadecja”-hoz tartozott az 1934-től nyomtatott *Przyszłość* („Jövő”)⁹¹ és a délutáni lapnak szánt két évvel később nyomtatásba került *Kurier Wieczorny* („Esti Kurír”).

A korszak meghatározó kereszténydemokrata sajtóterméke, a Katowicében megjelenő *Polonia*, a Piast-Chejna koalíciós kormány bukása után 1924. szeptember 27-én indult, a „társadalom, állam és egyház

⁸⁴ SYNOWIEC, 2006, 37–43. p.

⁸⁵ LECHICKI, CZESŁAW: Prasa katolicka Drugiej Rzeczypospolitej. In: *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 1984. Nr. 2. 52. p.

⁸⁶ SYNOWIEC, 2006, 34. p.

⁸⁷ BRZOZA, 1990. 106–107. p.

⁸⁸ Burtan ezt 1930 végén, más források szerint 1931 elején tette. Matyasik pozícióját pedig a korábban a konzervatívoknál dolgozó és a *Dzień Polski*val összekapcsolható Alfons Dziaczkowski töltötte be. PACZKOWSKI, 1980. 191. p.

⁸⁹ A (meg nem történt) tranzakció híre a lap 1934. december 3-i számában került publikálásra. BRZOZA, 1990. 107. p.

⁹⁰ LECZYK, 2006. 439. p.

⁹¹ A *Przyszłość*hoz ld. részletesen: LACHENDRO, 2006. 129–137. p.

szolgálatára”, konkrét célnak határozva meg az állami lét erősítését és a keresztény gondolatoknak a közéletbeli fejlesztését.⁹² Sikerére maga az 1928-tól főszerkesztő feladatokat ellátó Korfanty⁹³ volt a garancia, aki mint publicista, és mint politikus tisztában volt a sajtó szerepével és jelentőségével, remekül felszerelt nyomdát birtokolva jó szerkesztői és újságírói gárdát gyűjtött maga köré.⁹⁴

A leginkább gazdasági kérdésekre koncentráló lap anyagi feltételei a sok hirdetőnek és a felügyelőbizottságban helyet foglaló bankok és vállalkozások képviselőinek (akik jelentős része Korfanty közeli ismerősei voltak) befolyása ellenére is instabil volt. Az újság példányszámát olcsó árával próbálták vonzóvá tenni, ám a kezdeti 40 ezer darab 1925 első felére 25-30 ezres átlagszám közé csökkent, mely az 1926-os gazdasági fordulat után tovább süllyedt, a kormányzat éles Korfanty-ellenes fellépéseinek betudhatóan 17-18 ezer körül volt, a harmincas évek közepén kb. 22-25 000 között mozgott.⁹⁵ A lap példányszámának csökkenésében komoly szerepet játszott az olcsó és gyorsan piacképesé váló „bulvárosabb” stílusú lapok megjelenése.

⁹² ORZECOWSKI, 1975. 267. p.

⁹³ Wojciech Korfanty már a 20. század legelején publikált, 1902-ben a *Górnoląg*zokban írt cikke miatt bebörtönözték. 1909-ben pl. a *Polak* c. lap hasábjain fogalmazta meg negatív véleményét a zsidóságról, amikor a szociáldemokratákkal szemben érvelt, akik „mindig védik a »zsidó kapitalistákat és spekulánsokat, a zsidó bankárok, tőzsdeügynökök« érdekeit, akik eszközül szolgáltak nekik az »agitációra«.” ORZECOWSKI, 1975. 122. p.

⁹⁴ PACZKOWSKI, 1980. 57. p. A lap főszerkesztője kezdetben a *Dziennik Cieszyński* korábbi szerkesztője Władysław Zabawski volt, majd rövid időre Antoni Krzywy töltötte be ezt a pozíciót, maga Korfanty is publikált már a lapban. Az első száma még a rybniki nyomdában készült, ami annak tudható be, hogy ezt a komoly tradícióval rendelkező nyomdát vette meg Korfanty lapja kiadásához. Innen vitte át Katowicébe, majd bankok részvételével újjászervezte a vállalatot és tőkéjét megemelték. A rybniki kiadó és nyomda már 1870-ben működött. DŁUGAJCZYK, EDWARD: *Oblicze polityczne i własnościowe prasy polskiej w województwie śląskim 1922–1939*. Katowice, 1990. (továbbiakban: DŁUGAJCZYK, 1990.) 64. p. Tőkeemelés többször is történt a társaságnál, mely komoly anyagi gondokkal küszködött a korszak során. Ennek oka volt a gazdasági válság és a hatósági represszió, mely számos indokolatlan adóval sújtotta a „Śląskie Zakłady Graficzne i Wydawnicze »Polonia« SA” vállalatot, ami csak 1936 körül vált nyereségessé. A lap anyagi feltételeivel a szerző részletesebben foglalkozik. Uo. 119. skk. p.

⁹⁵ BURZYŃSKI, JACEK: *Katowicka „Polonia” (1924–1939)*. Nakłady, kolportaż, zasięg, oddziaływanie. In: *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 1989. Nr. 3. (továbbiakban: BURZYŃSKI, 1989.) 44–46. p. Az egyes feldolgozásokban említett akár 50 ezer darabos példányszámot a szerző túlzásnak tekinti, megjegyezvén, hogy az esetleges ünnepi számok, a gazdasági konjunktúra idején, valamint kampányidőszakban nyomtatásba került számok magasabbak lehetettek. PACZKOWSKI, 1980. 57–58., 122. p. A lap példányszámáról eltérő adatok állnak rendelkezésünkre. A korszak teljes sajtótörténetét feldolgozó Andrzej Paczkowski szerint a lap példányszáma a májusi fordulat után is 22–24 ezer körüli volt, míg a szilésiai sajtó történetét feldolgozó Edward Długajczyk 40 ezres darabszámról is írt, megjegyezvén, hogy egyes ünnepi számai, pl. az 1925. évi újévi szám a 75 ezret is elérte. DŁUGAJCZYK, 1990. 67. p.

1925-től már fényképes illusztrációkat közöltek, a következő évtől heti jellegű mellékletet is kiadtak, ami mindenképpen fejlődésre enged utalni, hétköznapi 6-8, vasárnaponként már 20 oldalon jelenve meg. Bár Varsóban befolyásuk relatíve kevésbé érvényesült, Krakkó mellett a fővárosban is volt részlegük, ténylegesen pedig a Felső-Szilézia nagyvárosaiban voltak széleskörűen reprezentálva és terjesztése kiválóan megoldva.⁹⁶ A regionális koncentrálttság több okra vezethető vissza. Katowice környékén és a sziléziai térségben döntő tényező volt, hogy Korfánty komoly kultusz övezte a régióban vállalt mérvadó politikai és gazdasági szerepe miatt, melyhez kétségtelenül helyi, valamint társadalmi származása is releváns indokot szolgáltatott (apja sziléziai bányász volt). Mindenképpen fontos szempont volt a párt egyfajta sziléziai centralizációja. 1932 végén például a „chadecja” 487 ún. „politikai körrel” rendelkezett Lengyelországban, ebből 327 Felső-Sziléziában működött. Ez a szám 1934-re 342-re nőtt, ez kb. 20 ezer tagot jelentett.⁹⁷ A szám a nemzeti demokrata párt tagságához képest elenyészőnek tűnhet, de ha figyelembe vesszük, hogy az évtized végén az SP-nek nagyjából ennyi tagja volt, megerősíti a mozgalom regionálisabb központosságát. A *Polonia* terjesztése leginkább Katowice környékén, valamint a Zagłębie Dąbrowskiben volt kiépítve, igaz részlegeik számát fokozatosan növelték, 1938-ban már Gdyniában is nyitottak, holott egyes országrészekben a kereszténydemokrata mozgalom kifejezetten alacsonyan volt reprezentálva. (Továbbá a katolikus *Maly Dziennik*, mint esetlegesen konkuráló, olcsó termék 1935 után olvasott lappá vált ezekben a régiókban is.) A PSChD-nek a keleti vajdaságokban sem volt számottevő ereje, míg bizonyos nyugati régiókban a másik kereszténydemokrata párt, az NPR volt befolyásos(abb) szervezet, lapként pedig, például Wielkopolskában a *Dziennik Bydgoski* dominált.⁹⁸

További tényezőként kell emlitenünk a mozgalom belső megosztottságát, ami például – ahogyan már említettük – 1927-ben a varsói szervezettel való szakításhoz vezetett (a PSChD-nek nem volt erős befolyási csoportja Varsóban⁹⁹), ill. más területi szervezetek vezetői is averzióval viseltettek Korfánty személye iránt. Emellett kétségtelen tény, hogy a Korfánty már rendelkezett sajtótermékkel a fővárosban, a korábbi miniszterelnöktől, Paderewskitől megvásárolta a *Rzeczpospolita* lapot, így szerezvén hangot – többek között – a felső-sziléziai iparosok körének Varsóban, illetve a központi részekben.

A *Rzeczpospolita* 1920. január 15-én jelent meg először, nagyszámú, 100 ezres olvasótáborra szándékozva elérni. A kitűzött cél sosem valósult meg, a saját nyomda, a jelentős számú külföldi és belföldi tudósító, valamint a napi kétszeri megjelenés magas színvonalon szerkesztett, leginkább értelmiségieknek szánt lapnak indult, pénzügyi nehézségei gyorsan felszínre kerültek, melyben az erős konkurencia döntő szerepet

⁹⁶ Önálló részlegek: működtek pl. Sosnowiecben, Królewska Hutában, Rybnikben, Bielskoban. DŁUGAJCZYK, 1990. 67. p. Azok bővítéséhez ld.: BURZYŃSKI, 1989. 46–47. p.

⁹⁷ ORZECHOWSKI, 1975. 387–396. p. A PSChD-nak mint önálló politikai pártnak a létszáma 1934-ben 23 ezer fő volt. MAJCHROWSKI, 1984. 18. p. Közülük mindössze 2800 tag fizetett hozzájárulást.

⁹⁸ BURZYŃSKI, 1989. 51. skk. p.

⁹⁹ PACZKOWSKI, 1980. 58. p.

játszott.¹⁰⁰ A tranzakció 1924-ben történt, a korszak lengyel sajtótörténetének egyik legnagyobb afférját okozva. Korfanty (és a mögötte álló sziléziai ipari-arisztokrata elit¹⁰¹) ugyanis a szerkesztő-csoport tudomásán kívül vásárolta fel az orgánumot, majd hamarosan 24 szerkesztőségi tag visszavonulót fűjt, míg a Varsói Újságírók Szindikátusa és az Újságírók Szindikátusának Kongresszusa elítélte a tulajdonos-váltást, a kiadók bojkottját elrendelve. A helyzet mintegy fél év múlva, 1925. március 2-án oldódott meg, amikor Korfanty egy kibocsátott nyilatkozatában elismerte, hogy a lap munkatársainak joguk van kártérítés követeléséhez. A lap helyzetében a továbbiakban sem következett be stabilitás, a májusi fordulatot követően a kiadó elvált a nyomdától, Korfantyt éles támadások érték, hamarosan át is engedte a lapot más chadecja-körökhöz kapcsolódó politikusoknak. A *Rzeczpospolita* szerkesztője 1928 nyaratól Zygmunt Kaczyński atya¹⁰² lett, majd a lap – a katolikus szálát erősítve – 1930-tól a Dom Prasy Katolickiej („Katolikus Sajtó Háza”) kiadóvállalat kezébe került.¹⁰³

Külföldön Párizsban, Londonban, Bécsben és Gdańskban rendelkeztek tudósítóval. A kezdeti gyors és sikeres kibontakozásban szerepet játszott, hogy a sziléziai térségben a *Polonianak* nem kellett számottevő konkurenciával megküzdnie.¹⁰⁴ 1927-ben a lapot kiadó részvénytársaságnak (mely tagjai elsősorban Korfanty közeli hozzátartozói voltak¹⁰⁵) tőkéjét felemelték, így 1928-tól magasabb színvonalon tudták

¹⁰⁰ PACZKOWSKI, ANDRZEJ: Prasa codzienna Warszawy w latach 1918–1939. Warszawa, 1983. (továbbiakban: PACZKOWSKI, 1983.) 110–113. p. A lap anyagi feltételeit Paderewski és a lapot irányító Stroński lwowi politikai barátai, élükön Dubanowiczsal biztosították. A vezetőség úgy kalkulált, hogy a kitűzött 100 000 darabszám biztosítja a szükséges anyagi kondíciókat, 120 ezer pedig már nyereséges vállalkozássá teszi azt. PACZKOWSKI, 1980. 41. p. A lap anyagi veszteségeit a többszöri felfüggesztések, elkobzások, valamint a csökkenő példányszám miatti pénzügyi kiesések tovább súlyosbították. 1923-ban Dubanowicz csoportja kilépett a *Rzeczpospolita* mögül, így a nyomda és a kiadó (részvénytársaság) teljesen Paderewski kezébe került. A korábbi miniszterelnök-művész anyagi helyzete 1924 tavaszán vált bizonytalanná, ezért a lap továbbadása mellett döntött.

¹⁰¹ A tényleges felvásároláshoz szükséges pénzt Paczkowski teljes sajtókorszakra vonatkozó munkája szerint a sziléziai Bányász-Kohász Iparos Szervezet adta. PACZKOWSKI, 1980. 42. p.

¹⁰² Kaczyński 1930–1939 között a Katolikus Sajtóügynökség (KAP) igazgatója volt.

¹⁰³ PACZKOWSKI, 1983. 114–115. p.

¹⁰⁴ DŁUGAJCZYK, 1990. 63–69. p.

¹⁰⁵ Korfanty mellett felesége, bátyja, sógora és néhány helyi (katowicei) pap, politikus volt a vállalkozás tagja. Maga a nyomda ekkor már több mint 100 embert foglalkoztatott, a korszak végén lezajlott modernizációnak betudhatóan már 170–180 főre teszik az alkalmazottak számát. Paczkowski szerint a vállalat az utolsó években pénzforgalma alapján az egyik legjelentősebb kiadóvá vált, lapjainak (ebbe beleértve a „Polonia”-t) Szilézia és Zagłębie régióiban, Dél-, ill. Délnyugat-Lengyelországban és a Kielce környéki részekben volt jelentős lefedettsége, de határon túlra, főleg Csehszlovákiába is eljutottak termékei. PACZKOWSKI, 1980. 121., 191. p. Długajczyk adatai szerint 1930-ban a vállalat 69 embert foglalkoztatott, melyből 15–16 fő dolgozott állandóként a *Polonia* számára. DŁUGAJCZYK, 1990. 123. p.

megjelentetni. További mellékleteket nyomtattak a laphoz, például a hetente megjelenő *Przyjaciół Rodziny* („Család Barátja”) vagy a *Wiadomości dla Rolników* („Hírek a Gazdáknak”) címmel. Jelentős volt a rendszertelenül kiadott, egyoldalas *Sprawy Kobiety* („Női Ügyek”), *Dodatek Społeczny* („Társadalmi Melléklet”), a tíznaponta megjelenő *Dodatek Literacki* („Irodalmi Melléklet”), vagy a másik, magas színvonalú irodalmi rovat, a *Literatura–Rozrywka* („Irodalom–Szórakozás”) és a *Śmiech* („Nevetés”).¹⁰⁶ Korfanty mintegy bázisát szélesítendő megindította a heti három alkalommal, kora reggeli órákban megjelenő *Gazeta Powszechna* („Általános Újság”), mely szintén vállalatának keretében került nyomtatásba.¹⁰⁷ A lap profilját a következőképpen határozta meg olvasói számára: „Emlékezzetek arra, hogy a ti »Poloniátok« a fő orgánus, mely védi a jogot és igazságosságot, amely harcol a politikai banditizmussal és emberi megvetéssel, rettenthetetlenül küzdve azért, hogy a mi országunk ne váljon vad Mexikóvá, hanem maradjon a civilizáció és kultúra országa.”¹⁰⁸

A kiadás az 1930-as években már „családi vállalkozásként” működött, hiszen a teljes hozzáköthető tőke Korfanty, illetve családja kezében volt. A világgazdasági válság alatt anyagi helyzete meggingott, melyet a politikai repressziók tovább nehezítettek, példányszáma az évtized közepén számottevően csökkent, mintegy 14–15 ezer darabra esett vissza, melyben bizonyára árának megduplázódása is szerepet játszott.¹⁰⁹ A *Polonia*, akárcsak más „chadecjás” orgánusok, erősen szenvedett a hatósági fellépésektől, számos alkalommal kobozták el,¹¹⁰ szerkesztőit mintegy 50 alkalommal perelték be, támadások történtek a szerkesztőség ellen, előfordultak fizikai bántalmazások,¹¹¹ szerkesztőségi házkutatások, de még ellenük tervezett merénylet is leplezett le a rendőrség.¹¹²

1935-ben, Korfanty Csehszlovákiában történt emigrálása után a kiadóvállalat irányítása kisebbik fia, Witold kezébe került, aki 1938. szeptemberi haláláig vezette azt.¹¹³

¹⁰⁶ PACZKOWSKI, 1980. 122. p.; DŁUGAJCZYK, 1990. 67. p.

¹⁰⁷ DŁUGAJCZYK, 1990. 124. p.

¹⁰⁸ *Polonia*, 1927. május 11. nr. 90. Közzéteszi: DŁUGAJCZYK, 1990. 120. p.

¹⁰⁹ DŁUGAJCZYK, 1990. 191–192. p.

¹¹⁰ CZARNIK, OSKAR S.: Ideowe i literackie wybory „Robotnika” w latach 1918–1939. Warszawa, 1996. 30. p. Négy év során 200 alkalommal kobozták el a *Poloniát*. PACZKOWSKI, 1980. 10–16. p. Paczkowski adatai szerint az 1926-os hatalomátvételt követő négy esztendőben történtek ezek az elkobzások, melyek leginkább a szocialista *Robotnikot* érintették. A PPS orgánusát 1926 és 1935 között kb. 500 alkalommal, míg az „endecja”-hoz tartozó *Gazeta Warszawskat* 260-szor kobozták el. PACZKOWSKI, 1980. 14. p. A *Polonia* nyomdagépét adótartozás miatt le is pecsételték 1930. szeptember 27-én. DŁUGAJCZYK, 1990. 123. p.

¹¹¹ Pl. a lap akkori főszerkesztőjét ütötték meg, aki egyben a régióban működő újságírói szindikátus elnöke is volt.

¹¹² DŁUGAJCZYK, 1990. 120. p.

¹¹³ MALINOWSKI, 1995. 105–125. p. Witold Korfanty mindössze 28 éves volt ekkor. Temetésén prágai emigrációban élő apja nem vehetett részt, aki hamarosan Párizsba költözött, lévén, hogy a náci megszállás után a Gestapo kereste. Csak 1939 áprilisában döntött a visszatérés mellett, miután hamarosan (28-án) letartóztatták és Varsóba

Összegzés

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a korszakon túlélő kereszténydemokrata irányzatot több párt képviselte a két világháború között. Ezen szervezetek többször váltottak nevet, vagy vettek részt különböző együttműködésekben, a II. Lengyel Köztársaság éveiben a pozíciókeresés erősen jellemezte őket. A „chadecja” pártok nem voltak egységes politikai szervezetek, belső ellentéteiknek köszönhetően több kisebb csoport vált ki soraikból, melyek a kommunistákkal szinkronba jutottaktól a nemzetiszocialista elveket hirdető (és erősen antiszemita) kisebb pártok, mozgalmak széles palettáját vonultatták fel.

A „chadecja”-mozgalom politikai besorolása is mobilis volt a korszak során: lengyel történészek 1928-ig jobboldalinak tekintik őket, majd különböző, főleg parasztpárti erőkkkel való kooperációikat követően a centrum-csoportba helyezték, igaz, a '30-as években sem zárkóztak el kategorikusan a jobboldali ellenzékkel való esetleges együttműködéstől; az „útkeresés” (ekkor is) jellemző volt rájuk. Korfanty a „szanációs ellenzéki táborban az endecja és a népi mozgalom jobboldali csoportjai közé helyezte magát”.¹¹⁴

Pártjaik közül a PSChD (öt éven keresztül ChNSP) és az NPR emelkedett ki, melyek 1937-es fúziójával jött létre az ellenzéki SP. Egyesülésük egyfajta védekező mechanizmus volt az elszigetelődéssel szemben, lévén, hogy ezen pártok 1926-tól ellenzéki szerepkörben jelentősen veszítettek erejükből és jelentőségükből a korszak elejéhez viszonyítva, amikor különböző együttműködéseknek, például a nemzeti demokratákkal kötött szövetségüknek betudhatóan koalíciós kormánypárttá váltak (Piast-Chejna koalíció), de viszonyuk később az „endecja”-val is megromlott.

A leginkább középosztály által támogatott, területiálisan eltérő népszerűségnek örvendő irányzat a korszak folyamán végig szoros viszonyt ápolt a katolikus egyházzal, mely jelentősége XI. Pius 1931-ben kiadott enciklikáját követően tovább nőtt, a katolicizmusnak egyértelműen domináló szerepet szántak a vallások között.

A zsidókérdésben hatalomra kerülésük után gyorsan kifejtették álláspontjukat: koalíciós kormányuk alatt, 1923-ban felmerült a numerus clausus követelése, a kérdést a lengyel állam egyik legfontosabb problémájának látták, sajtójuk hasábjain gyakran nyilvánultak meg e témában. Egyes ideológusaik, illetve publicistáik konkrét tervekkel álltak elő, időnként a múltbeli életformákat, például a gettót is megoldásnak szuggerálván, egyik legmeghatározóbb személyiségük, Jan Piwowarczyk pedig az emigrációra dolgozott ki részletes tervet.

A faji/biológiai antiszemitizmushoz ők sem jutottak el, de gazdasági és kulturális kérdésekben határozottan kirekesztő és diszkriminatív álláspontot képviseltek, a zsidóságban veszélyt, fenyegetést láttak – mind a lengylségre, mind a keresztény kultúrára nézve. 1936-ig két orgánumon

szállították. A börtönben egészségi állapota rohamosan romlott, augusztus 17-én, 65 éves korában, az I. sziléziai felkelés 20. évfordulóján elhunyt. Halála körül különböző pletykák merültek fel, pl. megmérgezéséről, augusztus 20-án Katowicében temették el.

¹¹⁴ ORZECZOWSKI, 1975. 424. p.

keresztül (ezután a katowicei *Polonia* került a kereszténydemokrata sajtón belül helyzetbe) gyakran polemizáltak más irányzatok lapjaival. A zsidóságon kívül ellenségesnek vélték a szocialista és kommunista irányzatot, melyben nem játszott elhanyagolható szerepet, hogy „vallástalannak” látták őket, illetve összefonódásukat hangsúlyozták a zsidóságot képviselő körökkel. Külpolitikailag reálisan látták a német veszélyt, melynek betudhatóan jobb viszonyra törekedtek a csehszlovák kormánnyal (Magyar vonatkozásban kevés információval rendelkezünk, a konkrét, 1927-ben megvalósult barátsági szerződés után már nem kerültek olyan politikai pozícióba, hogy ennek komolyabb szerepet szánjanak.).

A „chadecja” sajtója (1928 utáni viszonylatban) a centrupártokkal összevetve a legjelentősebb volt, de elmaradt a kormánypártiaktól vagy a jobboldali nemzeti demokratákétól. Legnagyobb befolyásra déli, délnyugati területeken tettek szert, meghatározó lapjuk a felső-sziléziai területeken számottevő konkurencia nélkül domináló, Korfanty személyéhez erősen kötődő *Polonia* volt, melyet a hatósági retorziók és repressziók a többi ellenzéki orgánumhoz hasonlóan sújtottak.